

*Cartea aceasta reprezintă o radiografie inteligentă a destinului  
acestei născociri omenești numite totalitarism. — MIHAI ȘORA*

**MARIUS STAN  
VLADIMIR TISMĂNEANU**



**DOSAR LENIN**  
Vraja nihilismului



# Cuprins

Cuvânt înainte ( <i>Mihai Șora</i> ) . . . . .	7
Dialog între Marius Stan și Vladimir Tismăneanu . . . . .	9

## Partea I

### Marxism, leninism, revoluții

1. Visuri redemptive: doctrina lui Marx și sanctificarea violenței . . . . .	45
2. Visele revoluționare ruse: utopie, teroare, cataclism social . . . . .	50
3. Opiul intelectualilor: totalitarismul ca religie politică. . .	54
4. Ideile au consecințe: despre marxism, marxologie și Gulag . . . . .	59
5. Despre resentiment: furtuni de foc, lacrimi și sânge . . . .	64
6. „Striviți deviaționismul!“, sau despre Lenin ca artist al insultei . . . . .	68
7. Octombrie roșu: Ulianov devine Lenin . . . . .	74
8. Un sofism amoral: <i>Salus revolutionis suprema lex</i> . . . . .	78
9. Revoluția rusă din februarie 1917: origini, semnificații, implicații . . . . .	82
10. De ce contează Ágnes Heller? Auschwitz, filosofia politică și conștiința tragică. . . . .	91
11. Leninismul, un bastard al Primului Război Mondial . . .	98

## Partea a II-a

### Discipoli, parteneri, critici

12. Piggy Foxy, sau tragedia lui Nikolai Buharin . . . . .	111
13. Toporișca lui Mercader și chiliasmul leninist: 75 de ani de la asasinarea lui Troțki. . . . .	118

14. În numele Tatălui: epigonii lui Lenin și lupta pentru mantaua supremă. . . . .	126
15. Rosa Luxemburg, Lenin și cauzele pierdute . . . . .	138
16. Lenin și radicalismul de stânga. . . . .	146
17. 50 de ani de la puciul de partid din octombrie 1964. Nikita Hrușciiov și agonia bolșevismului. . . . .	150
18. Copilul teribil al comunismului secolului XX . . . . .	157
19. Iosip Broz Tito și tragedia leninismului iugoslav. . . . .	165
20. Moartea unui dictator leninist: „Amintirea tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, veșnic vie în inima partidului, a clasei muncitoare, a poporului...” . . . . .	168
21. Moartea genialissimului generalissim . . . . .	180
22. Ultimul stalinist: ce a făcut Ion Iliescu pentru România? . . . . .	184
23. Un ocean de amintiri amare: Nicolae Ceaușescu și tragicomedia comunismului dinastic. . . . .	187
24. Leninism balcanic, leninism iberic: Ceaușescu și Carrillo . . . . .	191
25. Stalinism, teroare, narcisism: despre cultul lui Ceaușescu . . . . .	195

### **Partea a III-a** **Onoarea kremlinologiei**

26. Polifonia sovietologiei . . . . .	207
27. Utopia leninistă și vocația kremlinologiei. . . . .	210
28. Acuta actualitate a sovietologiei: Adam Ulam și Noul Război Rece . . . . .	216
29. Tradiția sovietologică: Martin Malia, Rusia și socialismul. . . . .	222
30. Exercițiu de recunoștință: Robert C. Tucker, mentor, model, prieten . . . . .	227
31. Moralitate și istorie: Richard Pipes și radicalismul bolșevic. . . . .	231
32. Onoarea sovietologiei: <i>in memoriam</i> Robert Conquest (1917–2015). . . . .	237

33. Despotism, fanatism și ideologie: Richard Pipes și totalitarismul . . . . .	245
34. Pasiuni radicale, iluzii eşuate: testamentul lui François Furet . . . . .	250
35. Avatarurile sovietismului. . . . .	253
36. Zbigniew Brzezinski, un strateg vizionar . . . . .	257

**Partea a IV-a**  
**Înapoi la Lenin?**

37. Marxism, bolșevism și hybrisul iacobin al lui Slavoj Žižek . . . . .	265
38. După leninism: trecutul nu e nicicând mort, nici măcar nu este trecut... . . . . .	268
39. Luciditate, cinism și comunism: Kołakowski, Žižek și Troțki. . . . .	273
40. Neototemism secular: mai are totalitarismul un viitor? . . . . .	279
41. Leninismul, între extincție ireversibilă și atracție recurentă . . . . .	288
42. Contrarevoluție și omor politic în Rusia lui Putin: „ <i>Pourquoi ont-ils tué Nemțov?</i> “ . . . . .	292
43. Clarificări necesare: mitul politic al rusofobiei. . . . .	297
44. Lenin, Wagner și supraoamenii totalitari . . . . .	300
45. Hannah Arendt, celălalt Scholem și tragedia stângii germane . . . . .	303
46. Despre inextricabilitatea modernismului rus. . . . .	307
47. Cadavrul viu, sau Lenin și privighetorile. . . . .	310
Înapoi la Lenin? . . . . .	315
Index . . . . .	319

# 1

## Visuri redemptive: doctrina lui Marx și sanctificarea violenței

Marxismul, îndeosebi în versiunea sa bolșevică, este unul dintre cele mai importante mituri politice maniheiste ale istoriei contemporane. Este un discurs fundamental al modernității care contrapune așa-zisele forțe ale reacțiunii, barbariei și declinului celor care reprezintă progresul istoric. Marxismul este o soteriologie: el promite salvarea prin intermediul distrugerii unui sistem perceput ca fiind bazat pe dominație, exploatare și alienare. În această viziune soteriologică, proletariatul este Mântuitorul omenirii sau, așa cum a afirmat în tinerețe însuși Marx, clasa-Mesia a istoriei. În eseul de față, ne concentrăm asupra avatarurilor acestei escatologii utopic-revoluționare, îndreptându-ne atenția asupra tezelor *Manifestului Partidului Comunist*. Acest text incendiar a fost numit pe bună dreptate de către Leszek Kołakowski „o capodoperă a literaturii de propagandă”. *Manifestul* a formulat miezul unei ideologii al cărei scop principal a fost transformarea societății, economiei, culturii și, nu în ultimul rând, a naturii umane. Într-adevăr, marxismul a fost, înainte de toate, un proiect demiurgic fixat asupra distrugerii societății burgheze fundamentate pe respectarea și protejarea proprietății private.

Marele sociolog Daniel Bell spunea că societatea civilă este numele politic al economiei de piață. În viziunea unui Ernest Gellner, pe care o și împărtășim, societatea civilă și economia de piață, deci opusul celei planificate, sunt condiții esențiale ale libertății. Statul de drept nu este pur și simplu o efemeră suprastructură, ci o premisă a demnității individului, fundamentul a ceea ce filosoful politic Avishai Margalit numește societatea decentă. Invocând pretinsele legi inexorabile ale progresului istoric, așadar invocând un mit politic, marxismul a urmărit să transcendă o societate socotită a fi incurabil reificată. Obiectivul era de a pregăti forțele sociale revoluționare pentru confruntarea finală care urma să aducă cu sine „saltul din imperiul necesității în imperiul libertății.“ Pentru Marx, convingerea că Istoria este guvernată de legi a echivalat cu faptul că aceste legi pot fi cunoscute și chiar „stăpânite“. În consecință, concepția sa despre lume a fost în mod necesar științifică, non-utopică, distingându-se astfel de orice altă formă anterioară de socialism.

Una dintre ideile centrale ale *Manifestului* este aceea a luptei de clasă. Pentru Marx și Engels, istoria tuturor societăților omenești este aceea a luptei dintre clase, deci realizarea concretă a viziunii hegeliene despre unitatea și lupta contrariilor. Este vorba de o paradigmă a conflictului inexorabil în urma căruia unul dintre termenii contradicției sociale, în acest caz burghezia, trebuie anihilat, suprimat ca încarnare socială, în calitatea sa de clasă. Primatul eliberării a făcut ca violența, sanctificată drept act purificator, să fie situată în inima proiectului marxist. Mai târziu, leninismul s-a folosit și a abuzat această filosofie a *Aufhebung*-ului (depășire, transcendere) istoric-revoluționar. El a impus supremația partidului de avangardă (o falangă de aleși) în condițiile absenței unui proletariat matur într-o Rusie subdezvoltată industrial. Ca gnoză politică, filosofia bolșevică a propus

opusul a ceea ce Marx a accentuat în scrierile sale din tinerețe, și anume, dezvoltarea spontană a conștiinței de clasă. Așa cum a arătat tânărul Georg Lukács, extaziat el însuși de acest vis redemptiv, pentru Marx, clasa revoluționară, expresia istorică a conștiinței nefericite, era încarnarea totalității, creându-se astfel premisele pentru a ajunge la adevărul istoric suprem (coincidența subiect–obiect din metafizica hegeliană). Pentru Lenin însă, Partidul îndeplinea o astfel de funcție izbăvitoare în care predestinarea se contopea cu infailibilitatea. Această distincție capitală a fost punctul de pornire pentru diferențele esențiale dintre marxismul sovietic și cel occidental, de la conflictul dintre Lenin și Rosa Luxemburg până la sfârșitul secolului trecut.

Pot fi identificate, așadar, două direcții în mesajul *Manifestului* care anticipează experiențele viitoare ale teoriei marxiste. Pe de o parte, există accentul pus pe dezvoltarea autonomă, spontană, organică a conștiinței de clasă. Pe de altă parte, avem glorificarea și cultul violenței. Perpetuarea unei asemenea dihotomii în istoria și evoluția marxismului scoate în evidență problema centrală a acestei filosofii politice: cea a moralității praxisului revoluționar. *Manifestul* demonstrează ambivalența fatală a emancipării dobândite prin violență: în numele democrației proletare autentice, libertățile formale trebuie suspendate, chiar reprimite. Pentru a atinge un nivel înalt de moralitate, care transcende ipocrizia burgheză, moralitatea tradițională trebuie abrogată (a se vedea tezele lui Troțki pe acest subiect, reluate mai nou de Slavoj Žižek și adepții săi). Marxismul pretinde că deține frâiele destinului omenirii, deoarece crede că are soluția la suferințele și anxietățile milenare ale societății. Nu credem că a existat vreodată vreun alt proiect revoluționar impregnat de o mai amplă pretenție profetică sau de un mai masiv simț al predestinării charismatic-istorice. Din acest punct

de vedere, mitul „partidului de tip nou“ al lui Lenin este un ecou fidel al mitului lui Marx al clasei hărăzite care urmează să aducă salvarea umanității dincolo de propriile sale condiționări subiective.

Așa cum au scris Ágnes Heller și Ferenc Fehér, amurgul marxismului ca strategie de transformare radicală a societății a însemnat sfârșitul epocii de universalism a radicalismului. În același timp însă, componenta utopică a marxismului își păstrează relevanța și influența. Durabilitatea, persistența acesteia din urmă este explicabilă prin intermediul năzuinței scientiste a doctrinei. Marxismul a subordonat imperativul etic ambiției sale hiperraționaliste și ultrapozitiviste. Pentru Marx, nerecunoașterea validității postulatelor sale a fost egală cu orbirea istorică, cu înstrăinarea ideologică a subiectului, cu „conștiința falsă“. Toți cei care nu au reușit să interiorizeze axiomele marxismului au devenit în chip „obiectiv“ avocații statu-quoului, victime alienate ale mistificărilor ideologice. Acesta este și ethosul *Manifestului*: o întreagă clasă — burghezia — este pusă la stâlpul infamiei, iar ordinea sa socială — capitalismul — este proclamată, cu fervoare chiliastic-oraculară, drept ținta unei anihilări obiective și inexorabile.

*Manifestul* este textul sacru care proclamă legitimitatea morală a revoluției totale și totalizante. În acest sens, *Manifestul* prescrie marxismul drept substitut secular al religiei tradiționale. Milenarismul său incandescent explică magnetismul acestui text. El a impus marxismul drept doctrina noului eroism romantic, a colectivismului inflammat și inflamant. Narațiunea *Manifestului* prezintă epopeea electrizantă a conflictului iremediabil în cadrul societății umane precomuniste, devine sursa justificativă a speranței și iluziilor celor care au ales calea radical transformatoare, oricare ar fi costurile umane ale acestei aventuri. În ultimă instanță, raportat la traducerea sa concretă în istorie, *Manifestul* este

totuși punctul de pornire al teribilei inginerii sociale exterministe a secolului XX. Este pamfletul în care Marx și Engels au proclamat adepților drumul privilegiat către Edenul regăsit, noua grădină a Omului în care nu vor mai exista discordie, război, foamete, prigoană și frică. În chip deopotrivă tragic și ironic, a devenit evanghelia extremismului de stânga, scufundat solipsistic în himera eliberării universale a omenirii.